

Stefan OGRODNIK

**Zadłużenie indywidualnej gospodarki rolnej w województwie lubelskim
z tytułu kredytów bankowych**

Задолженность единоличных крестьянских хозяйств Люблинского воеводства,
возникшая в силу взятия банковых кредитов

Die Verschuldung der individuellen Landwirtschaft in Lubliner Wojewodschaft
kraft des Bankkredits

Obecnie indywidualna gospodarka rolna wykazuje duże zapotrzebowanie na środki pieniężne niezbędne do sfinansowania postępu technicznego i zintensyfikowania procesu produkcyjnego. Aby tempo nakładów produkcyjnych w rolnictwie nie zmalało z powodu braku własnych zasobów gotówkowych gospodarstw, państwo dzięki elastycznej polityce finansowej na wsi reguluje w odpowiedni sposób poziom dochodów w gospodarce chłopskiej, uzupełniając jej niewystarczające zasoby pieniężne i czyniąc ją zdolną do finansowania zwiększonych nakładów na produkcję rolną.

Spośród wielu możliwych form finansowania wzrostu produkcji w rolnictwie, państwo aktualnie obrało drogę finansowania rozwoju rolnictwa m. in. przy pomocy kredytu. Kredyt bowiem jest tym czynnikiem, który przyczynia się w sposób najbardziej dogodny do rozwoju produkcji rolnej. W wyniku jego uruchomienia rolnictwo samo niejako finansuje wzrost nakładów pochodzenia przemysłowego z przyszłych dochodów uzyskiwanych w wyniku zastosowania kredytu, a więc głównie dzięki zwiększeniu środków trwałych i obrotowych w rolnictwie, umożliwiających rozwój produkcji. Kredyty wpływają na stabilizację przychodów pieniężnych w gospodarstwach rolnych, uniezależniając je w znacznej mierze od sezonowości przychodów z produkcji rolniczej i kreując popyt na przemysłowe artykuły do produkcji rolnej.

W obecnej sytuacji dochodowej gospodarstw indywidualnych, bez kredytu byłaby wręcz niemożliwa intensyfikacja produkcji rolniczej.

Dogodne warunki, na jakich udzielany jest kredyt, a przede wszystkim wielkość środków pieniężnych, jakie drobny producent może uzyskać na finansowanie inwestycji i bieżących wydatków na produkcję rolną, w poważnym stopniu określają jego możliwości podejmowania nowej lub dodatkowej produkcji. W województwie lubelskim obserwuje się wysoką dynamikę udzielanych kredytów. W porównaniu z rokiem 1960, w którym suma wypłaconych ludności wiejskiej kredytów bankowych wynosiła 752,6 mln zł, w roku 1968 wypłacono dla wsi 2233,6 mln zł, zaś w 1971 r. 2330,5 mln zł kredytów.¹ W zakresie tylko kredytu bankowego nastąpiło w latach 1960—1971 ponad trzykrotne zwiększenie wypłat. Jak wynika z danych GUS, w latach 1966—1970 wypłaty kredytów dla gospodarki indywidualnej w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych kształtowały się najwyżej w woj. lubelskim (w porównaniu z pozostałymi województwami w kraju i przeciętną wypłat w Polsce).²

Ekonomiczną konsekwencją rosnącej roli kredytu w gospodarce rolnej jest bardzo szybki wzrost zadłużenia wsi w instytucjach kredytowych. Fakt ten nie jest sam przez się zjawiskiem negatywnym, jeśli zastosowanie kredytu przynosi efekty gospodarcze w postaci wzrostu produkcji rolnej. W takim przypadku wzrost przychodów pieniężnych gospodarstw, będący wynikiem wzrostu produkcji, pozwala zarówno spłacić zadłużenie kredytowe, jak i opłacić koszty kredytów w postaci odsetek bankowych. Upraszczając zatem zagadnienie można powiedzieć, że przejawem świadczącym pośrednio o efektywności kredytów bankowych jest ich dobra spłacalność przez pożyczkobiorców. Badając stopień spłacalności zadłużenia można wnioskować, czy skierowane do rolnictwa kredyty są efektywne czy nie.

W niniejszym artykule poziom zadłużenia wsi i stopień spłacalności kredytów badano w ujęciu dynamicznym, w zasadzie w latach 1964—1972. Uwzględniono przy tym podział województwa na 4 rejony ekonomiczno-rolnicze, różniące się między sobą jakością gleb, stopniem uprzemysłowienia i poziomem ogólnego rozwoju gospodarczego.³

¹ Dane przytoczone ze statystyki GUS (Zob. *Roczniki statystyczne woj. lubelskiego WUS 1966, 1970 i 1972* Lublin). Ponieważ posługujemy się sumami wypłat kredytowanych dla ludności wiejskiej i odnosimy je do gospodarki indywidualnej, są one nieco zawyżone dla tej ostatniej. Wiadomo jednak, że udział rzemiosła wiejskiego czy innych grup ludności wiejskiej w wypłatach kredytowych jest znikomy. Gros kredytów przypada na gospodarstwa rolne. Ta sama uwaga dotyczy sum zadłużenia kredytowego.

² *Rocznik Statystyczny Finansów 1971*, GUS, Warszawa 1971, s. 244, tab. 16/148.

³ Biorąc pod uwagę warunki przyrodnicze, dotychczas przyjmowano podział woj. lubelskiego na 3 rejony (Zob. praca zbiorowa pt. *Rolnictwo województwa lubelskiego*, PWRiL, Warszawa 1968, s. 32). W niniejszym artykule przyjęto 4 rejony, wydzielając uprzemysławiany powiat puławski w oddzielny obszar ekonomiczno-rolniczy.

Do rejonu pierwszego (rolniczego północnego) zaliczono 6 powiatów północnych woj. lubelskiego, mianowicie: bialski, lukowski, radzyński, parczewski, lubartowski i włodawski. Rejon drugi (uprzemysławiany) tworzy tylko jeden powiat puławski, pozostający pod wpływem dużej inwestycji przemysłowej, jaką jest kombinat azotowy w Puławach. Do rejonu trzeciego (rolniczo-przemysłowego) zaliczono 10 powiatów centralnych i południowych województwa lubelskiego: lubelski, opolski, bełżycki, bychawski, kraśnicki, krasnostawski, chełmski, zamojski, hrubieszowski i tomaszowski. Rejon czwarty (rolniczy południowy) tworzą 2 powiaty rolnicze: biłgorajski i janowski.

Wydaje się, że w związku ze zróżnicowaniem ekonomiczno-rolniczym woj. lubelskiego występują także znaczne różnice w poziomie zadłużenia, a zwłaszcza w możliwościach spłaty zadłużenia kredytowego przez pożyczkobiorców. Stąd chyba słuszne jest badanie tych zjawisk z uwzględnieniem podziału województwa lubelskiego na wymienione rejon gospodarcze.

POZIOM I STRUKTURA ZADŁUŻENIA BANKOWEGO LUDNOŚCI WIEJSKIEJ

Pierwsze pytanie, na jakie w tym artykule starano się znaleźć odpowiedź, można sformułować następująco: jaki jest poziom i struktura zadłużenia ludności wiejskiej w województwie lubelskim z tytułu pobranego kredytu bankowego? ⁴ Odpowiedzi na nie dostarczają nam materiały statystyczne oddziałów wojewódzkich zarówno banku rolnego, jak i CZ OSP w Lublinie. Wynika z nich, że zadłużenie ludności wiejskiej jedynie z tytułu kredytów długoterminowych, a więc zadłużenie tylko w banku rolnym, wynosiło w woj. lubelskim w 1960 r. — 534,2 mln zł, w 1964 r. — 1258,1 mln zł, zaś w 1972 r. już — 4307,7 mln zł. W porównaniu z 1960 r. obserwujemy tu ponad ośmiokrotny (806,3%) wzrost zadłużenia, przy czym najwyższą dynamiką zadłużenia tego rodzaju kredytem odznaczają się rejon: I (950,9%) oraz IV (842,4%), czyli obszary typowo rolnicze i najuboższe. Gdy za podstawę porównania przyjmiemy tylko rok 1964 stwierdzić można, że zadłużenie kredytowe w banku rolnym w 1972 r. zwiększyło się w woj. lubelskim około 3,5 razy, zaś w poszczególnych rejonach wskaźniki dynamiki ukształtowały się na poziomach: rejon I — 369,8%, II — 274,3%, III — 342,2% i obszar IV — 316,3%.

W przeliczeniu na 1 gospodarstwo rolne ⁵, zadłużenie długotermino-

⁴ Przez kredyt bankowy rozumiemy zarówno kredyt długoterminowy udzielany przez oddziały banku rolnego, jak i kredyty średnio- i krótkoterminowe udzielane przez spółdzielczość oszczędnościowo-pożyczkową.

⁵ Do obliczeń przyjęto wszystkie gospodarstwa statystyczne w woj. lubelskim, a nie tylko korzystające z kredytów.

wym kredytem bankowym zwiększyło się w woj. lubelskim z 3230 zł w 1964 r. do 11 454 zł w r. 1972 (354,6%). Najbardziej zadłużone były gospodarstwa rejonu II (uprzemysławianego), w którym na 1 gospodarstwo przypadało w 1964 r. — 4522 zł, zaś w 1972 r. — 11 990 zł długów z tytułu otrzymanych kredytów inwestycyjnych. Również w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych gospodarstwa powiatu puławskiego były najbardziej obciążone kredytem inwestycyjnym. Zadłużenie to wynosiło 1317 zł w roku 1964 oraz 3753 zł w roku 1972.

Przeciętne zadłużenie kredytem długoterminowym, przypadające na 1 ha użytków rolnych w woj. lubelskim wynosiło w analogicznych latach 772 zł oraz 2611 zł. Spostrzeżenie to pozwala przypuszczać, że w powiecie puławskim, jako uprzemysławianym, gospodarstwa rolne rozwinęły w znacznym stopniu inwestycje, co z pewnością pozostaje w związku ze zwiększeniem się ich przychodów pieniężnych z produkcji rolnej i zarobkowania pozarolniczego. Wynikałoby z tego, że wzrost przychodów pieniężnych gospodarstw nie tylko nie osłabia, ale przeciwnie, wzmacnia popyt na kredyt bankowy.

Jeśli idzie o kredyty spółdzielcze (średnio- i krótkoterminowe) zadłużenie ludności wiejskiej tymi kredytami wynosiło w 1972 r. w woj. lubelskim około 2,5 mld zł. Dokładnie, zobowiązania rolnictwa w spółdzielniach oszczędnościowo-pożyczkowych wynosiły w 1960 r. — 369,5 mln zł, w 1964 r. — 886,2 mln zł i w r. 1972 — 2380,5 mln zł. Zadłużenie w SOP zwiększyło się około 6,5 raza w porównaniu z rokiem 1960 (644,2%) i o ponad 2,5 raza w porównaniu z rokiem 1964 (268,6%). W przeliczeniu na 1 gospodarstwo rolne obciążenie kredytem w SOP wynosiło w woj. lubelskim 2275 zł w r. 1964 i 6329 zł w r. 1972. W przeliczeniu na 1 hektar użytków rolnych zadłużenie to kształtowało się na poziomie 512 zł w r. 1964 i 1443 zł w r. 1972. Należy pamiętać, że w gestii spółdzielczości oszczędnościowo-pożyczkowej pozostawały tylko kredyty średnio- i krótkoterminowe. Ze względu na krótkie terminy spłacalności tych kredytów kumulacja sum zadłużenia w bankach spółdzielczych jest niższa w porównaniu z zobowiązaniami w banku rolnym, aczkolwiek udział SOP w kredytowaniu rolnictwa jest wyższy. O ile w sumach udzielanych kredytów udział banku rolnego stanowi około 25%, to odsetek kredytów wypłacanych przez SOP wynosi około 60%.⁶ W sumach zadłużenia kredytowego ludności wiejskiej udział dwóch wymienionych instytucji kredytu rolnego jest zgoła odwrotny. Zadłużenie w banku rolnym stanowi około 65%, zaś zobowiązanie w SOP ca 35% ogólnego zadłużenia z tytułu kredytu bankowego. Należy przy tym nadmienić, że w rejonach rolniczych (I i IV) odsetek za-

⁶ Przytoczone wyżej procenty nie odzwierciedlają pełnej struktury wypłat kredytowych. Obok Banku Rolnego i SOP rolnictwo kredytują także inne instytucje, jak PZU, przemysł cukrowniczy czy spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu CRS.

dłużenia ludności wiejskiej w SOP jest wyższy niż w rejonach uprzemysławianych, czy względnie uprzemysłowionych (II i III). Ilustruje to tabela 1.

Tab. 1. Udział głównych instytucji kredytu rolnego w ogólnym zadłużeniu kredytowym wsi (w procentach)

Der Anteil der Hauptanstalten von Landwirtschaftskredit an der Gesamtkreditverschuldung des Dorfes (prozentisch)

Rejony	Instytucje kredytujące rolnictwo	1964	1965	1970	1972
I Rolniczy północny	Bank Rolny	54,8	54,7	60,7	62,5
	SOP	45,2	45,3	39,3	37,5
	Razem	100,0	100,0	100,0	100,0
II Uprzemysławiany	Bank Rolny	62,0	61,9	64,3	64,6
	SOP	38,0	38,1	35,7	35,4
	Razem	100,0	100,0	100,0	100,0
III Rolniczo- -przemysłowy	Bank Rolny	60,1	57,7	63,9	65,4
	SOP	39,9	42,3	36,1	34,6
	Razem	100,0	100,0	100,0	100,0
IV Rolniczy południowy	Bank Rolny	58,1	54,3	62,4	63,0
	SOP	41,9	45,7	37,6	37,0
	Razem	100,0	100,0	100,0	100,0
Województwo	Bank Rolny	58,7	56,9	62,9	64,4
	SOP	41,3	43,1	37,1	35,6
	Razem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Obliczenie autora na podstawie materiałów statystycznych WUS oraz danych instytucji kredytowych.

Do oceny poziomu zadłużenia kredytowego ludności wiejskiej nie wystarczą liczby ilustrujące stan zadłużenia w poszczególnych instytucjach kredytowych, czy też obciążenie poszczególnymi rodzajami kredytów. Aby mieć pogląd na ogólny poziom zadłużenia wsi kredytem bankowym, musimy zsumować liczby ilustrujące zobowiązania rolników w banku rolnym oraz zadłużenie w SOP. Obliczone w ten sposób zadłużenie ludności wiejskiej kredytem bankowym wynosiło w woj. lubelskim — 2144,3 mln zł w r. 1964 oraz 6688,2 mln zł w r. 1972. Zadłużenie łączne ludności wiejskiej w tytułu pobranych kredytów bankowych zwiększyło się w ostatnich latach ponad trzykrotnie (311,9%). Najwyższą dynamiką łącznego obciążenia kredytowego charakteryzują się rejony: I (rolniczy północny), w którym wskaźnik dynamiki ukształtował się na poziomie 323,9%, oraz III (rolniczo-przemysłowy), w którym dynamika zadłużenia wynosiła 314,5% (tab. 2). Jak z przytoczonych liczb wynika, tempo zadłużenia się wsi w instytucjach kredytowych jest bardzo wysokie. Na przestrzeni badanych 9 lat wyniosło ono przeciętnie 23,4% rocznie.

Poziom obciążenia ludności wiejskiej kredytem bankowym zilustrują

Tab. 2. Łączne zadłużenie ludności wiejskiej w woj. lubelskim z tytułu kredytów bankowych (w milionach złotych)

Die Gesamtverschuldung der Landbevölkerung in Lubliner Wojewodschaft kraft der Bankkredite (in Millionen zł)

Lata	Rejony				Woje- wództwo
	I	II	III	IV	
1964	581,1	148,0	1264,0	151,2	2144,3
1965	734,0	181,0	1685,0	198,8	2799,4
1966	873,7	212,5	2009,5	239,8	3335,5
1967	1097,5	246,0	2369,6	288,1	4001,2
1968	1297,2	272,9	2772,3	332,2	4674,6
1969	1500,2	313,9	3220,8	372,7	5407,6
1970	1692,7	345,5	3532,8	400,0	5971,0
1971	1728,2	351,8	3623,3	398,3	6101,6
1972	1882,5	389,8	3975,0	440,9	6688,2
1964=100%	323,9	263,4	314,5	291,6	311,9

Źródło: Materiały statystyczne instytucji kredytujących rolnictwo oraz dane WUS w Lublinie (patrz *Roczniki statystyczne WUS* z lat 1970—1972).

bliżej dane przeliczone na 1 gospodarstwo rolne, oraz na 1 ha użytków rolnych. W badanych latach zadłużenie przeciętnego gospodarstwa w woj. lubelskim łącznie w banku rolnym i SOP wzrosło z około 5,5 tys. zł w r. 1964 do około 17,8 tys. zł w r. 1972, zaś obciążenie kredytem 1 ha użytków rolnych zwiększyło się z około 1,2 tys. zł do około 4,0 tys. zł

Tab. 3. Łączne zadłużenie wsi w woj. lubelskim z tytułu kredytów bankowych (w przeliczeniu na 1 gospodarstwo indywidualne oraz na 1 ha użytków rolnych w złotych)

Die Gesamtverschuldung des Dorfes in Lubliner Wojewodschaft kraft der Bankkredite (pro 1 Einzelwirtschaft und pro 1 ha vom Nutzboden) in Zlotys

Rejony	Wyszczególnienie	1964	1965	1970	1972	1964=100%
I	na 1 gospodarstwo rolne	5401	6697	15 761	17 709	327,9
	na 1 ha użytków rolnych	944	1195	2 896	3 294	348,9
II	na 1 gospodarstwo rolne	7291	8960	15 705	18 562	254,6
	na 1 ha użytków rolnych	2123	2604	5 119	5 810	273,7
III	na 1 gospodarstwo rolne	5413	7065	15 878	18 044	333,3
	na 1 ha użytków rolnych	1392	1859	3 929	4 492	322,7
IV	na 1 gospodarstwo rolne	5381	7025	13 937	15 470	287,5
	na 1 ha użytków rolnych	1092	1437	3 028	3 488	319,4
Woje- wództwo	na 1 gospodarstwo rolne	5505	7057	15 688	17 783	323,0
	na 1 ha użytków rolnych	1239	1619	3 548	4 054	327,2

Źródło: Obliczono na podstawie danych statystycznych WUS w Lublinie oraz materiałów Banku Rolnego i Oddziału Wojewódzkiego CZ SOP w Lublinie.

w analogicznych latach. W najbardziej zadłużonym rejonie puławskim (uprzemysławianym) odpowiednie liczby wynosiły około 7,3 tys. zł i blisko 18,6 tys. zł na 1 gospodarstwo rolne oraz ponad 2,1 tys. zł i około 5,8 tys. zł na 1 ha użytków rolnych. Szczegółowe zadłużenie przeciętnych gospodarstw, jak również obciążenie kredytem przypadające na 1 ha użytków rolnych w wyodrębnionych rejonach przedstawione zostały w tabeli 3.

SPŁACALNOŚĆ ZADŁUŻENIA KREDYTOWEGO WSI

Przytaczając liczby przedstawiające stan zadłużenia ludności wiejskiej kredytem bankowym należy odpowiedzieć na pytanie, czy zadłużenie to jest duże czy małe, a w związku z tym, czy należy wstrzymać kredyty dla wsi z powodu jej przekredytowania, czy też utrzymać dotychczasowe tempo udzielania pożyczek? Jak już zaznaczyliśmy, z ekonomicznego punktu widzenia nie jest ważny bezwzględny poziom zadłużenia kredytowego, ale funkcja ekonomiczna, jaką ono spełnia. Aby oddziaływanie na rolnictwo przy pomocy kredytu było efektywne, gospodarstwa rolne powinny, transformując kredyt w odpowiednie czynniki produkcji, uzyskać dzięki niemu taki przyrost akumulacji, z którego by spłaciły pobrany kredyt, zapłaciły jego koszty w postaci odsetek bankowych oraz uzyskały ponadto dodatkową nadwyżkę, przeznaczoną na konsumpcję i inwestycje. Z tego punktu widzenia, problem zadłużenia — to przede wszystkim problem efektywności kredytów. Samo zadłużenie nie może być zjawiskiem negatywnym, jeżeli przyczynia się ono do intensyfikacji produkcji rolnej i ekonomicznego rozwoju gospodarstw. Zadłużenie kredytowe do tego momentu nie jest więc groźne, do którego gospodarstwa uzyskują przyrost produkcji, pozwalający im spłacić kredyty i umożliwiający uzyskiwać dodatkową nadwyżkę na konsumpcję i inwestycje rolnicze.

Jak wynika z przytoczonych liczb, około 65% zadłużenia bankowego ludności wiejskiej stanowi zadłużenie z tytułu kredytów inwestycyjnych długoterminowych. Z danych banku rolnego w Lublinie wynika, że zadłużenie to, jak dotychczas, uznać należy za prawidłowe. Jest ono bowiem wynikiem kredytowania budownictwa, a potrzeby rolnictwa w woj. lubelskim są w tym zakresie bardzo duże. Stąd szybkie tempo zadłużenia z tytułu kredytu inwestycyjnego jest prawidłowe i wynika z charakteru udzielanych kredytów. Kredyty inwestycyjne bowiem udzielane są na długie okresy spłat, w związku z czym przy zwiększających się w każdym roku limitach kredytowych, suma wypłat w danym roku jest większa od sumy spłat. Dlatego stany zadłużeń kredytem inwestycyjnym wykazują tendencję wzrostową. Obciążenie ludności wiejskiej z tytułu pobranych kredytów inwestycyjnych, generalnie rzecz biorąc, nie stworzyło w woj. lubelskim trudności płatniczych dla ogółu pożyczkobiorców. Potwierdze-

niem tego jest względnie dobra spłacalność tych kredytów. Wskaźnik spłacalności⁷ kredytów w banku rolnym wynosił w latach 1967—1970 około 96,3—95,4% średnio w województwie. W poszczególnych rejonach sytuacja jest jednak nieco zróżnicowana. Rejony II i IV charakteryzują się wyższymi wskaźnikami spłacalności kredytów, natomiast w rejonach I i III wartości tych wskaźników są niższe. Co gorsze, w rejonach tych stopień spłacalności kredytów wykazuje stałą tendencję spadkową. Spadek ten jest bardzo szybki, zwłaszcza w rejonie I, gdzie w r. 1970 w porównaniu z r. 1967, różnica w wartości wskaźnika spłacalności kredytów inwestycyjnych wynosiła 3,7 punkta. Można przypuszczać, że w tym rejonie pewien odsetek gospodarstw zaczyna odczuwać trudności płatnicze w związku ze spłatą kredytów.

Tab. 4. Poziom spłacalności kredytów długoterminowych w woj. lubelskim (w procentach)

Die Rückzahlbarkeitshöhe der langfristigen Kredite in Lubliner Wojewodschaft (prozentisch)

Rejony	1967	1968	1969	1970
I	97,1	96,7	95,8	93,4
II	94,5	96,5	96,8	97,3
III	96,6	95,9	94,8	94,3
IV	96,9	97,2	97,4	96,4
Woj. lubelskie	96,3	96,5	96,2	95,4

Źródło: Materiały Banku Rolnego w Lublinie.

Suma przeterminowanych zaległości w spłatach kredytów długoterminowych wynosiła w woj. lubelskim w 1972 r. 30 397 tys. zł. W porównaniu z rokiem 1964, w którym zaległości w spłatach tych kredytów wynosiły tylko 4432 tys. zł, obecna suma długoterminowych kredytów przeterminowanych wzrosła blisko siedmiokrotnie (685,8%). Jeśli weźmiemy pod uwagę, że ogólne zadłużenie kredytem długoterminowym wzrosło w tym mniej więcej czasie niecałe 3,5 raza, to stwierdzimy, że zadłużenie przeterminowane zwiększa się prawie dwa razy szybciej. Największą dynamiką kredytu przeterminowanego odznacza się rejon I (rolniczy północny). Jedno przeciętne gospodarstwo w woj. lubelskim posiadało w 1972 roku 80,82 zł przeterminowanego kredytu długoterminowego, zaś 1 ha użytków rolnych był obciążony tego rodzaju zadłużeniem w wysokości 18,42 zł. Najlepszą sytuację pod tym względem obserwuje się w rejonie II (uprzemysławianym), w którym analogiczne liczby wynosiły 20,24 i 6,33 zł.

Analiza materiałów bankowych dotyczących zadłużenia ludności wiejskiej upoważnia do stwierdzenia, że stan przeterminowanych kredytów długoterminowych w badanych latach systematycznie się zwiększa. Z faktu

⁷ Odsetek spłaconych kredytów w planowanych sumach spłat.

tego nie można jednak wnioskować o jakimś generalnym pogorszeniu się dyscypliny płatniczej kredytobiorców. Odsetek bowiem długoterminowych kredytów zaległych i nie spłaconych w terminie, w globalnym zadłużeniu wsi długoterminowym kredytem bankowym, aczkolwiek systematycznie się zwiększa, to jednak jest on w woj. lubelskim niski. W ostatnich latach jest on nawet niższy, niż to miało miejsce przed rokiem 1960, kiedy sumy wypłat kredytowych były o wiele niższe niż obecnie. O ile w 1958 r. odsetek ten stanowił 3,8%, w 1960 r. — 1,6%, to w latach 1964—1972 ukształtował się on w wysokości 0,3—0,7% (tab. 5). Rzecz jasna, że ten fakt nie może uspokajać. Przeciwnie, rosnące wraz ze wzrostem zadłużenia terminowego zaległości w spłatach kredytu inwestycyjnego nakładają na bank rolny obowiązek skrupulatnej analizy przyczyn nieterminowego spłacania kredytów, gdyż są to często pierwsze symptomy zarysowujących się większych trudności finansowych w gospodarstwach rolnych.

Tab. 5. Udział kredytu przeterminowanego w zadłużeniu długoterminowym w banku rolnym (w procentach)
Der Anteil des überfälligen Kredits an der langfristigen Verschuldung im Landwirtschaftsbank (prozentisch)

Lata	Rejony				Woje- wództwo
	I	II	III	IV	
1964	0,3	0,2	0,4	0,2	0,3
1965	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3
1966	0,3	0,2	0,4	0,3	0,3
1967	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4
1968	0,4	0,3	0,5	0,3	0,4
1969	0,5	0,4	0,5	0,4	0,5
1970	0,7	0,3	0,6	0,5	0,6
1971	0,7	0,3	0,7	0,6	0,7
1972	0,9	0,2	0,7	0,6	0,7

Źródło: Obliczenia autora w oparciu o dane statystyczne Banku Rolnego w Lublinie.

W spółdzielczości oszczędnościowo-pożyczkowej sumy przeterminowanych zaległości w spłatach kredytów wynosiły w 1972 r. 64 620 tys. zł. i w porównaniu z rokiem 1964, w którym wynosiły one 9416 tys. zł, zwiększyły się one blisko siedmiokrotnie. Występuje tu uderzająca zbieżność tempa tworzenia się zaległości przeterminowanych w spłatach kredytów w banku rolnym i SOP. Wskaźnik dynamiki kredytów przeterminowanych w banku rolnym wynosił 685,8% w latach 1964—1972, zaś 686,3% w SOP. Od 1970 r. obserwuje się tendencję do systematycznego zmniejszania się zaległości przeterminowanych w spłatach kredytów SOP. Jeszcze w 1969 r. suma tych zaległości wynosiła 109 937 tys. zł, w 1970 r. zmniejszono ją do kwoty 84 436 tys. zł, w 1971 r. — do 78 386 tys. zł, by w roku 1972 doprowadzić do przytoczonej już sumy 64 620 tys. zł zaległości kredytowych. W przeliczeniu na 1 gospodarstwo rolne zaległości kredytów prze-

terminowanych w SOP wynoszą w woj. lubelskim 171,82 zł zaś w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych — 39,16 zł (dane dla 1972 r.).

Najmniejsze zaległości w spłatach kredytów dla SOP obserwujemy, podobnie jak przy kredytach długoterminowych, w rejonie przemysłowym (II), w którym na 1 gospodarstwo rolne przypada 61,43 zł, zaś na 1 ha użytków rolnych — 19,23 zł przeterminowanego zadłużenia w SOP.

Udział zaległych spłat kredytowych w SOP w ogólnym zadłużeniu wsi w bankach spółdzielczych wynosił w latach 1964—1968 od 1,1% do 6,1% i charakteryzował się tendencją wzrostową. W latach 1969—1972 udział ten spadł z 5,3% w 1969 r. do 2,7% w 1972 r. W tych latach obserwuje się więc stałą tendencję spadkową udziału kredytów przeterminowanych w ogólnym zadłużeniu w SOP. Ilustruje to tabela 6.

Tab. 6. Odsetek zadłużenia przeterminowanego w ogólnym zadłużeniu ludności wiejskiej w SOP

Der Prozentsatz der überfälligen Verschuldung in der Gesamtverschuldung der Landbevölkerung in SOP (Spardarlehengensgenossenschaft)

Lata	Rejony				Województwo
	I	II	III	IV	
1964	1,0	1,1	1,1	0,6	1,1
1965	3,0	3,5	3,0	1,8	2,9
1966	3,7	4,4	3,9	2,2	3,7
1967	3,8	5,0	4,5	2,5	4,1
1968	5,3	4,3	6,7	6,0	6,1
1969	5,2	2,3	5,6	5,1	3,8
1970	4,0	1,9	3,9	3,1	5,3
1971	3,7	1,4	3,9	2,5	3,6
1972	3,0	0,9	2,9	1,7	2,7

Źródło: Obliczenia autora na podstawie materiałów Oddziału Wojewódzkiego CZ SOP w Lublinie.

Łącznie zaległości w spłatach kredytów bankowych (banku rolnego i SOP) wynosiły w 1972 r. w woj. lubelskim 95 017 tys. zł. Z tego przeterminowane spłaty kredytów na rzecz banku rolnego stanowiły 32,0% zaś na rzecz SOP — 68,0%. Jest rzeczą charakterystyczną, że w zadłużeniu ogólnym udział wymienionych kredytodawców jest odwrotny. Zadłużenie w banku rolnym stanowi 64,4%, zaś zadłużenie w SOP — 35,6%. Struktura zadłużenia przeterminowanego odpowiada więc bardziej udziałowi tych instytucji w kwocie wypłat kredytowych, w których bank rolny partycypuje w około 25% zaś SOP w ca 60% (dane dla 1968 r.).

W porównaniu z zaległościami spłat kredytowych z r. 1964 (13 848 tys. zł) suma kredytów przeterminowanych w 1972 r. wzrosła blisko siedmiokrotnie (686,1%), a w rejonie rolniczym północnym blisko dziewięciokrotnie (893,8%). Również wysoki wskaźnik dynamiki kredytów przeterminowanych obserwuje się w rejonie południowym rolniczym (699,8%). Względnie niższa dynamika tego typu zadłużenia występuje w rejonie rolniczo-

-przemysłowym (649,7%), zaś najniższą dynamikę zadłużenia przeterminowanego notuje się w rejonie uprzemysławianym (200,6%). Pełne liczby przeterminowanych kredytów bankowych w poszczególnych rejonach podajemy w tabeli 7.

Tab. 7. Zaległe spłaty łącznych kredytów bankowych w woj. lubelskim (w tys. zł)
Die rückständigen Abzahlungen der gesamten Bankkrediten in Lubliner Wojewodschaft (in Tausenden Zlotys)

Lata	Rejony				Województwo
	I	II	III	IV	
1964	3 508	855	8 838	647	13 848
1965	11 252	2692	25 176	1868	40 988
1966	15 636	3751	35 333	2637	57 357
1967	20 579	5111	45 830	3468	74 988
1968	31 825	4787	76 686	8544	121 842
1969	36 482	3324	78 377	8403	126 586
1970	33 947	3095	64 616	5813	107 471
1971	32 041	2416	64 542	5217	104 216
1972	31 354	1715	57 420	4528	95 017
1964=100%	893,8	200,6	649,7	699,8	686,1

Źródło: Obliczenia autora w oparciu o materiały statystyczne Banku Rolnego i Oddziału Wojewódzkiego CZ SOP w Lublinie.

Przeciętne gospodarstwo rolne w woj. lubelskim w r. 1972 posiadało 252,64 zł zadłużenia przeterminowanego w banku rolnym i SOP, zaś na 1 ha użytków rolnych przypadała kwota 57,58 zł tego typu długów (tab. 8).

Tab. 8. Przedterminowe spłaty łącznych kredytów bankowych w woj. lubelskim w przeliczeniu na 1 gospodarstwo rolne oraz na 1 ha użytków rolnych (w złotych)
Die überfälligen Rückzahlungen der gesamten Bankkrediten in Lubliner Wojewodschaft pro 1 Einzelwirtschaft und pro 1 ha vom Nutzboden (in Zlotys) gerechnet

Rejony	Wyszczególnienie	1964	1965	1970	1972	1964=100%
I	na 1 gospodarstwo rolne	32,60	102,66	316,08	294,96	904,8
	na 1 ha użytków rolnych	5,70	18,33	58,08	54,86	962,5
II	na 1 gospodarstwo rolne	42,12	133,26	140,68	81,67	193,9
	na 1 ha użytków rolnych	12,26	38,73	45,86	25,56	208,5
III	na 1 gospodarstwo rolne	37,85	105,51	290,41	260,64	688,6
	na 1 ha użytków rolnych	9,74	27,77	71,86	64,88	666,1
IV	na 1 gospodarstwo rolne	23,03	66,01	202,54	158,87	689,8
	na 1 ha użytków rolnych	4,67	13,49	44,01	35,82	767,0
Województwo	na 1 gospodarstwo rolne	35,55	103,33	282,37	252,64	710,7
	na 1 ha użytków rolnych	8,00	23,71	63,86	57,58	719,8

Źródło: Obliczono na podstawie materiałów statystycznych Banku Rolnego i Oddziału Wojewódzkiego CZ SOP w Lublinie.

W rejonie puławskim sumy te były odpowiednio niższe (81,67 zł i 25,56 zł). Dobra spłacalność kredytów w rejonie puławskim (II), mimo największego zadłużenia kredytem bankowym, wynika z pewnością nie tylko z większego zdyscyplinowania pożyczkobiorców, ale przede wszystkim z korzystniejszej sytuacji ekonomicznej gospodarstw tego rejonu. Charakteryzują się one bowiem najwyższymi przychodami pieniężnymi z produkcji rolnej w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych, a także znacznymi przychodami z tytułu zarobkowania ludności poza własnymi gospodarstwami.

Porównując kwoty bankowych kredytów przeterminowanych z sumami ogólnego zadłużenia wsi w banku rolnym i SOP, obliczyliśmy, że odsetek zaległości spłat kredytowych w sumach zadłużenia ogólnego do r. 1968 systematycznie się zwiększał. O ile w 1964 r. zaległe spłaty kredytów stanowiły tylko 0,6% stanu zadłużenia, to w r. 1968 wynosiły już one 2,6%. Tempo wzrostu kredytów przeterminowanych było więc bardzo szybkie i wynosiło około 0,5% rocznie. Od r. 1969 obserwuje się systematyczny spadek udziału kredytów przeterminowanych w ogólnym zadłużeniu wsi. Udział ten zmniejszył się z 2,6% w roku 1968 do 1,4% w r. 1972 (tab. 9). Jak już poprzednio ustaliliśmy, stało się to możliwe dzięki poważnemu zmniejszeniu sum kredytów przeterminowanych w SOP w latach 1969—1972.

Tab. 9. Odsetek zadłużenia przeterminowanego w łącznym zadłużeniu bankowym (w procentach)

Der Prozentsatz der überfälligen Verschuldung in der gesamten Bankverschuldung (prozentisch)

Lata	Rejony				Woje- wództwo
	I	II	III	IV	
1964	0,6	0,6	0,7	0,4	0,6
1965	1,5	1,5	1,8	1,0	1,5
1966	1,8	1,5	1,8	1,1	1,7
1967	1,9	2,1	1,9	1,2	1,9
1968	2,5	1,8	2,8	2,6	2,6
1969	2,4	1,1	2,4	2,3	2,3
1970	2,0	0,9	1,8	1,5	1,8
1971	1,9	0,7	1,8	1,3	1,7
1972	1,7	0,4	1,4	1,0	1,4

Źródło: Obliczenia autora na podstawie materiałów Banku Rolnego i Oddziału Wojewódzkiego CZ SOP w Lublinie.

Należy zaznaczyć, że udział zadłużenia przeterminowanego w ogólnym zadłużeniu bankowym jest w woj. lubelskim dużo niższy niż w większości województw i średnio w kraju. W r. 1968, w którym odsetek zadłużenia przeterminowanego w woj. lubelskim na przestrzeni badanych 9 lat był najwyższy i — jak obliczono — wynosił 2,6%, w niektórych województwach udział ten zbliżał się do 5% (Koszalin, Zielona Góra), a przeciętnie

w kraju wynosił on wówczas 3,1% (tab. 10). Jak wynika z danych GUS, wskaźnik udziału kredytów nie spłaconych w terminie, w ogólnym stanie zadłużenia ludności wiejskiej z tytułu kredytów bankowych, wynosił w woj. lubelskim w 1969 r. 2,2% zaś w 1970 r. 1,2%, podczas gdy średnie wskaźniki krajowe dla tych lat kształtowały się na poziomie 2,6% i 2,1%.

Tab. 10. Udział kredytów nie spłaconych w terminie w ogólnym stanie zadłużenia ludności wiejskiej z tytułu kredytów bankowych, wg województw (w procentach)
Der Anteil der Kredite, die nicht termingerecht abgezahlt worden sind, am Gesamtbestand von Verschuldung der Landbevölkerung kraft der Bankkredite je nach Wojewodschaften (prozentisch)

Województwa	1965	1967	1968	1969	1970
Polska	2,3	2,4	3,1	2,6	2,1
Białostockie	1,5	1,5	2,8	2,3	2,1
Bydgoskie	3,3	4,6	4,8	3,5	3,2
Gdańskie	4,4	3,5	3,2	2,5	3,2
Katowickie	1,6	1,7	2,3	1,8	2,6
Kieleckie	2,7	2,8	3,8	3,7	1,6
Koszalińskie	5,3	4,1	5,0	4,3	2,1
Krakowskie	1,6	1,8	2,3	1,7	3,0
Lubelskie	1,4	1,8	2,5	2,2	1,2
Łódzkie	2,2	1,9	3,1	2,1	1,7
Olsztyńskie	2,7	2,8	4,1	3,3	1,8
Opolskie	1,5	1,8	1,9	1,7	2,8
Poznańskie	2,1	2,2	2,5	2,6	1,6
Rzeszowskie	1,1	1,2	1,7	1,3	2,2
Szczecińskie	3,6	2,7	2,5	2,4	1,1
Warszawskie	2,1	2,6	3,6	3,5	2,0
Wrocławskie	3,9	3,0	4,1	3,0	2,7
Zielonogórskie	3,6	3,5	4,7	4,0	3,3

Źródło: *Rocznik Statystyczny Finansów 1971*, GUS, tab. 23/155, s. 247.

Na podstawie dotychczasowych rozważań można chyba wysnuć optymistyczne stwierdzenie, że spłacalność kredytów w woj. lubelskim jest względnie dobra, co świadczyłoby o efektywności kierowanych do rolnictwa kredytów. Pomimo największego zadłużenia kredytem bankowym rolnictwu woj. lubelskiego nie zagraża jeszcze niebezpieczeństwo „przekredytowania”, aczkolwiek pewna część gospodarstw w rejonach o słabszej przychodowości zaczyna być może odczuwać trudności finansowe w związku ze spłatą kredytów, co obniża wskaźnik spłacalności kredytów w całym województwie. Do podobnego wniosku prowadzi także porównanie sum ogólnego zadłużenia kredytowego wsi z kwotami przychodów pieniężnych gospodarstw z produkcji rolniczej.⁸ (tab. 11).

Udział kredytowego zadłużenia bankowego ludności wiejskiej w sumach przychodów pieniężnych gospodarstw z produkcji rolniczej wynosił w woj. lubelskim około 60%. Dokładnie udział ten wynosił: w rejonie

⁸ Sposób obliczania przychodów pieniężnych z produkcji rolniczej przedstawiono w pracy: S. Ogródnik: *Zadłużenie gospodarstw chłopskich*, PWN, Warszawa 1973, s. 47—63.

Tab. 11. Udział zadłużenia wsi z tytułu kredytów bankowych w sumach przychodów pieniężnych gospodarstw indywidualnych z produkcji rolniczej (w procentach)
 Der Anteil der Verschuldung des Dorfes kraft der Bankkredite in den Beträgen von Geldeinnahmen der Einzelwirtschaften von der Landwirtschaftsproduktion (prozentisch)

Lata	Rejony				Woje- wództwo
	I	II	III	IV	
1964	33,4	36,6	27,1	32,4	29,5
1965	39,2	44,7	32,7	41,6	35,3
1966	39,0	44,7	33,6	45,2	36,2
1967	49,2	50,9	38,7	53,6	42,7
1968	53,9	52,2	44,6	53,4	47,8
1969	57,1	57,9	52,9	54,7	54,4
1970	62,4	60,9	54,3	54,2	56,7

Ź r ó d ł o: Obliczenia autora.

I — 62,4%, w II — 60,9%, w III — 54,2% w IV — 54,2% i średnio w województwie — 56,7% (dane dla r. 1970). Na podstawie tych wskaźników można ogólnie ocenić zadłużenie rolnictwa lubelskiego jako jeszcze nie za wysokie. Uzyskiwane przychody gospodarstw z produkcji rolniczej⁹, gwarantują spłatę kwot zadłużenia bankowego. Wprawdzie odsetek zadłużenia bankowego wsi w sumach przychodów pieniężnych gospodarstw systematycznie się zwiększa (w latach 1964—1970 odsetek ten zwiększył się z około 30% do około 57% — tab. 11), nie dowodzi to jednak jeszcze, że rolnictwo jest nadmiernie zadłużone. Po prostu wynika to z wyższej dynamiki zadłużenia niż tempa wzrostu przychodów.

Poziom przychodów gospodarstw z produkcji rolniczej skłania do stwierdzenia, że dotychczasowe tempo kredytowania rolnictwa może być nadal utrzymane, a nawet przyspieszone w związku z nowymi ustawami rolnymi, zmierzającymi do poprawy sytuacji ludności wiejskiej i zapewnienia lepszych warunków rozwoju produkcji rolnej.

РЕЗЮМЕ

В последнее время среди единоличных крестьянских хозяйств наблюдается большой спрос на банковые кредиты. Выгодные условия предоставления кредита, величины выдаваемых денежных ссуд в значительной мере способствуют тому, что крестьяне принимают решение об организации нового или дополнительного производства сельскохозяйственной продукции. Экономическими последствиями увеличения выдаваемых в кредит денежных ссуд для сельского хозяйства является очень быстрый рост задолженности деревни. В Люблинском воеводстве эта задолженность возросла с 2 млрд. 144,3 млн. зл. в 1964 г. до 6 млрд. 688,2 млн. зл. в 1972 г., т.е. в течение 8-и лет увеличилась больше чем в три раза. В пересчете на 1 крестьянское хозяйство эта задолженность со-

⁹ Sumy przychodów pieniężnych podano w cytowanej przez autora pracy pt. *Zadłużenie gospodarstw chłopskich, ibid.*, s. 54.

ставляла в среднем 5,5 тыс. зл. в 1964 г. и 17,8 тыс. зл. в 1972 г. Автор считает, сама по себе задолженность не является отрицательным явлением, если она способствует росту сельскохозяйственного производства, вследствие чего увеличиваются денежные доходы крестьян, благодаря которым они могут не только погасить задолженность, но и уплатить соответствующие проценты. Возраст кредитных ссуд в Люблинском воеводстве происходит довольно хорошо. Например, в 1967—1970 гг. показатели возраста инвестиционных (долгосрочных) кредитов составляли 96,3—95,4%. Кроме того, наблюдается такое положительное явление, как уменьшение просроченных погашений оборотных кредитов. Но все это вовсе не означает, что погашение кредитов везде происходит идеально. В некоторых районах воеводства наблюдается более слабая погашаемость кредитов. Из проведенных автором исследований можно сделать следующий вывод: в целом Люблинское воеводство нельзя назвать перекредитованным воеводством, хотя в районах с низкой прибыльностью некоторые крестьянские хозяйства не могут не чувствовать тяжести погашения задолженности. Кредитные учреждения должны своевременно анализировать платежеспособность хозяйств и противодействовать накоплению просроченных платежей. Относительно хорошая кредитная погашаемость дает возможность предполагать, что сельское хозяйство Люблинского воеводства использует предоставляемые кредиты эффективно. В связи с вышесказанным следовало бы постулировать, чтобы сельскохозяйственные кредиты, являющиеся инструментом экономического воздействия, повсеместно предоставлялись единоличным крестьянским хозяйствам и в дальнейшем, а условия их предоставления смягчались, особенно в районах с низкой рентабельностью сельскохозяйственного производства.

ZUSAMMENFASSUNG

Die individuelle Landwirtschaft weist einen grossen Bedarf an Investitions- sowie Umsatzbankkrediten auf. Günstige Bedingungen der Kreditgewährung und die Grösse der Geldmittel (des Kredits), die der Produzent erlangen kann, bestimmen in einem hohen Grade die Entschlüsse von Bauern um die neue oder zusätzliche Produktion aufzunehmen. Die ökonomische Folge der erhöhten Kreditauszahlungen für die Landwirtschaft ist ein sehr schneller Verschuldungsanstieg des Dorfes in Kreditanstalten. Die Schuldenlast in Lubliner Wojewodschaft ist von 2 Milliarden 144,3 Millionen Zloty im J. 1964 bis 6 Milliarden 688,2 Millionen Zloty im J. 1972 gestiegen. Während kaum 8 Jahre ist also die Bankverschuldung des Dorfes mehr als dreifach gestiegen. Die Schulddlast in verenzelte Bauernwirtschaft gerechnet hat sich durchschnittlich von 5,5 tausend Zloty im J. 1964 bis 17,8 tausend Zloty im J. 1972 erhöht. Des Verfassers Meinung nach, ist die Verschuldung von Bauernwirtschaften selbst keine negative Erscheinung, wenn sie den Anstieg der Landwirtschaftsproduktion und auf diese Weise die Erhöhung der Geldeinnahmen der Bauern fördert, womit die letzten sowohl die Kredite zurückzugeben als auch die Prozente von ihnen zu zahlen imstande sind. Die Rückzahlbarkeit von den Krediten in Lubliner Wojewodschaft ist verhältnismässig gut. Der Rückzahlungsanzeiger z. B. von den (langfristigen) Investitionskrediten in Jahren 1967—1970 betragen 93,3% bis 95,4%. Man beobachtet auch eine positive Erscheinung der Abnahme der noch fälligen Rückzahlungsbeträge von den Umsatzkrediten. Es bedeutet überhaupt nicht, die Rückzahlbarkeit von den Krediten überall ideal sei. In manchen Gebieten beobachtet man die schwächere Rückzahlbarkeit von den Krediten. Die allgemeine Behauptung, die aus durchgeführten Untersuchungen zu entnehmen ist, kann man so

formulieren: die Landwirtschaft der Lubliner Wojewodschaft, ist im allgemeinen nicht überkreditiert, was bedeutet überhaupt nicht, dass manche Landwirtschaften in Gebieten von geringeren Einnahmen keine Belastung wegen der Rückzahlung von der Verschuldung empfinden. Die Kreditanstalten sollen auf dem laufenden die Möglichkeit der Kreditabzahlung analysieren und dem Zusammenkommen von den überfälligen Verschuldungsbeträgen entgegenwirken. Die verhältnismässig gute Rückzahlbarkeit von den Krediten in Lubliner Wojewodschaft lässt vermuten, dass sie effektiverweise in der Landwirtschaft angewendet werden. In Zusammenhang damit ist es zu postulieren, den Landwirtschaftskredit, als einen Instrument der ökonomischen Einwirkung weiterhin der individuellen Landwirtschaft gegenüber allgemein anzuwenden, und die Bedingungen der Kreditgewährung, besonders in den Gebieten, wo die Einträglichkeit von der Ackerproduktion geringer ist, zu lockern.